

Teologinė džiaugsmo estetika Antano Maceinos religijos filosofijoje

A. Maceinos religijos filosofijai būdinga džiaugsmo koncepcija straipsnyje tiriama pasirenkant hermeneutinę literatūros ir teologijos santykio kryptį. Džiaugsmo estetika ir poetika nagrinėjama kaip religinės ir estetiškos Maceinos sąmonės dalis, kaip metafizinės estetikos forma, turinti modernistinės literatūros sąvimonės ir egzistencializmo filosofijos perspektyvą. Džiaugsmas ir literatūra pasirodo esą susiję vertybiniais egzistencializmo filosofijos (Martinus Heideggeris) ir biblinės teologijos (linksmoji Naujiena) saitais. Džiaugsmo estetika analizuojama aptariant A. Maceinos studijas „Laiškai rašytojams“ (1950), „Jobo drama“ (1950), „Saulės giesmė“ (1954), „Didžioji padėjėja“ (1958), „Ora et labora“ (1986). Džiaugsmo estetikos esmę atskleidžia ši straipsnyje aptariama problematika: menas kaip žaidimas, simbolinė literatūros prigimtis, kančios ir džiaugsmo santykis, šv. Pranciškaus interpretacija ir jo primityvizmas, Mergelės Marijos interpretacija ir džiaugsmo nesuinteresuotumas, garbinimo ir dėkojimo maldos samprata.

The conception of joy considered in Maceina's philosophy of religion is researched in this article, choosing a hermeneutical direction of the relationship between literature and theology. The aesthetics and poetics of joy are discussed as a part of Maceina's religious and aesthetic consciousness, as a form of metaphysical aesthetics, which has an understanding of modernist literature and a perspective of existentialist philosophy. Joy and literature appear to be related with the value-based links of existential philosophy (Martin Heidegger) and biblical theology (the Good News). The aesthetics of joy are analyzed, while discussing the following works of A. Maceina: *Letters to the Writers* (1950), *The Drama of Job* (1950), *The Song of the Sun* (1954), *The Great Helper* (1958), and *Ora et labora* (1986). The essence of the aesthetics of joy is revealed through the discussion of the issues such as: art as a game, a symbolical nature of literature, a relationship between suffering and joy, an interpretation of St. Francis of Assisi and his primitivism, an interpretation of the Virgin Mary and disinterestedness of joy, and a conception of a prayer of praise and gratitude.

Įvadas

„Todėl mums nėra jokio teologinio pagrindo liūdėti“¹ – tai mintis iš Antano Maceinos knygos „Saulės giesmė“. Šis teologiškai neįmanomos būsenos nusakymas buvo pirmas impulsas straipsniui. Kitas išeities taškas – filosofijos, poezijos ir teologijos santykių svarstymas autobiografinėje Maceinos studijoje „Filosofijos keliu“ (1978), kurioje rašoma:

Poezijai esu dėkingas už tai, jog ji mano mąstymą saugo nuo dogmatizmo. Gal todėl ir esu priėjęs išvados, kad filosofija yra interpretacija, ne tyrimas ir ne tikėjimas, nes šios abi pastarosios pažinsenos remiasi dogma: tyrimas – daikto prigimties sankloda, tikėjimas – laisvu ko nors kaip tiesos prisiėmimu. Tuo tarpu interpretacijoje dogmų nėra ir negali būti: interpretacija pakenčia šalia savęs net ir savo priešingybę, ko nepajėgia nei tyrimas, nei tikėjimas.²

Išryškėja paradoksali nuostata visiškai suartinti ar net sutapatinti filosofiją ir poeziją, o atskirti filosofiją ir *teologiją* – būtent ji nemaža dalimi slypi už žodžių „dogma“ ir „tikėjimas“. Viena ir kita atrodo verta polemikos. Suabejoti skatina šiandien pakitusi teologijos, filosofijos ar literatūros samprata, tačiau labiausiai – pirmosios. Filosofijos ir literatūros panašumui pagrįsti Maceina cituotoje studijoje rėmėsi moderniosios hermeneutikos pozicija. Tačiau atramos tapatumui ieškodamas Hanso Georgo Gadamerio filosofijoje, Maceina ir prasilenkia su jo akcentuojamu poezijos ir filosofijos kitoniškumu – ne mažiau svarbia ypatybe moderniosios poezijos prigimčiai nusakyti. „Filosofijos keliu“ ir kitose emigracijos laikotarpio studijose išryškėjanti estetinė Maceinos sąmonė skatina gilintis ne tik į tiesiogiai Maceinos mąstomą filosofijos ir literatūros santykį („Didžiojo inkvizitoriaus“ įvadas), bet ir į tiesiogiai neaktualizuotą, tačiau Maceinos diskurse ne mažiau įdomią literatūros ir teologijos sąveiką. Religijos filosofijos ir kitose studijose pateikiama literatūros kūrinių interpretacija, bendras literatūrinis suinteresuotumas neretai išskyla kaip egzistencinis filosofavimo pagrindas ir, kaip liudija pats Maceina, – ištakos. Poetinę Maceinos religijos filosofijos formą galėjo stiprinti ir Antano Jasmanto kaip poeto kūryba. Vienaip ar kitaip, palyginti su ne itin gausiais tarpukario Maceinos tekstais, skirtais tiesiogiai literatūrai (greta bendros kultūros filosofijos sistemos)³, emigracijos laikotarpiu akivaizdus stipresnis literatūros autonomiškumo ir kitų hermeneutinėje tradicijoje mąstomų vertybių lygmuo, adekvatesnis istorinei tradicijai ir išsamesnis moderniosios poezijos supratimas.

Būtent siekis suprasti filosofijos, teologijos ir literatūros sąveiką Maceinos filosofijoje atkreipė dėmesį į džiaugsmo problemą šio autoriaus filosofijoje ir filosofinėje teologijoje. Džiaugsmą galima pavadinti būtina ir neišvengiama, konceptualia ir patikima krikščioniškosios teologijos bei kultūros patirtimi. Kančios ir blogio problematika religijos filosofijoje Maceinos diskurse yra gana dažnai tyrinėjamas objektas. Tai lemia patys raštai, pavyzdžiui, „Kultūros tragizmas“ (1947), „Didysis inkvizitorius“ (1946), „Jobo drama“ (1950). Pagrindinis šio straipsnio objektas – kitos Maceinos studijos. Po Vatikano II Susirinkimo parašyta studija „Ora et labora“ (1986) atrodo bene labiausiai skelbianti džiaugsmą, dėl šios teologinės nuostatos neprarandant ir filosofinės poetinės dvasios. Filosofinė, religinė (teologinė) ar poetinė džiaugsmo patirtis egzistavo ir ankstyvuju emigracijos laikotarpiu. Daugiausia jos randama „Saulės giesmėje“ (1954). Bibliniai džiaugsmo simboliai ir metaforos atsiskleidžia panašaus laiko studijoje „Laiškai rašytojams“ (1950) – svarbiausioje moderniosios literatūros koncepcijoje. Ne taip akivaizdžiai, bet ne mažiau įdomiu rakursu džiaugsmas išryškėja kitoje „teigiamą žmogaus santykį su Dievu“ (pasak Maceinos) nagrinėjančios trilogijos studijoje – „Didžioji padėjėja“ (1958)⁴. Beje, Antano Jasmanto eilėraščių semantinę visumą neretai sutelkia džiaugsmo teopoetika, turinti prasminių Rainerio Maria Rilke's susitikimo ir daiktiškumo asociacijų.

Straipsnio tikslas – ištirti literatūrinę estetinę, filosofinę ir religinę Maceinos džiaugsmo sampratą anksčiau minėtose studijose. Pagrindiniai uždaviniai: džiaugsmo kaip fenomeno esmę ir kultūrinę jo patirtį aptarti einant literatūros, filosofijos, religijos ir teologijos dialogiškumo keliu; išsiaiškinti pamatinį džiaugsmo pagrindą, priežastis, objektą ir formas (ką reiškia džiaugtis); džiaugsmo koncepciją ištirti nagrinėjant ryškiausius šio fenomeno ir koncepcijos simbolius, metaforas bei kitus vaizdinius; parodyti istorinį (reli-

ginį, biblinį, filosofinį ir estetinį) džiaugsmo sampratos kontekstą; atskleisti moderniosios estelinės sąmonės balsą Maceinos džiaugsmo sampratoje. Pagalbinis mūsų straipsnio uždavins – filosofo darbus parodyti kaip metodologinį literatūros teologijos akiratį.

Tyrimo metodas – literatūros filosofija ir literatūros teologija, ypač pastaroji. Remiantis Pauliu Tillichu, Karlu Josephu Kuscheliu, George'u Steineriu, Walteriu Leschu, Dietmaru Miethu ir kitais autoriais, *literatūros teologija* galima nusakyti kaip šių dviejų mąstymo ir patirties sferų santykio tyrimą. Pagal šį metodą tiriama skirtinga teologinių klausimų raiška literatūroje, dėmesys koncentruojamas į teologinę metafizinę (Steineris) ar teologinę moralinę (Miethas) problematiką, tradicinę ar moderniąją literatūrinę sąmonę, istoriškai kintančią krikščioniškosios literatūros tapatybę. Viena iš literatūros teologijos sąvokų – teopoetika – reiškia literatūrinę estelinę religinės patirties ir teologinių jos tiesų realizaciją literatūroje ar (filosofinėje) teologijoje. Ne vienas literatūros teologijos klausimais rašantis autorius (pavyzdžiui, Kuschelis) yra kalbėjęs apie teologijai būtiną susitikimą su literatūra, apie dialogą, besireiškiantį ne tik literatūroje, bet ir teologijos bei religijos tekstuose⁵. Literatūros teologijos akiratyje atsideria literatūrinės ir religinės sąmonės dialogas skirtinguose diskursuose, apskritai – religinių aspiracijų turinti estelinė sąmonė. Toliau aptariamų Maceinos studijų literatūrinė sąmonė reiškiasi ne tik filosofijos turiniu, bet ir kalbine tekstų raiška, tam tikromis poetikos ypatybėmis. Straipsnio tyrimui svarbus Tillichas, Steineris ir kitų autorių implikuojamas literatūros teologijos (kaip metodo ar pačios literatūros) atvirumas filosofijai⁶. Istoriskai formuojantis šiam metodui tiesiogiai ir netiesiogiai dalyvauja tiek literatūros istorikai ir teoretikai, tiek teologai ir filosofai, iškeliantys ne tik literatūros ir teologijos panašumus, bet ir pamatinius skirtumus.

Lietuvišką literatūros teologijos kontekstą Maceinos mintis formavo netiesiogiai ir kontroversiškai. Taigi šiame straipsnyje tiriama Maceinos filosofija įdomi ir metodologiniu požiūriu, pavyzdžiui, teiginys iš „Filosofijos keliu“: „Teologinis ir filosofinis mąstymas eina priešingomis kryptimis <...>: teologija prasideda atsakymu, filosofija prasideda klausimu. Atsakymą teologijai teikia tikėjimas, tasai „laisviausias žmogaus veiksmas“ (H. De Lubac)⁷. Atsakymas, skelbimas, apreiškimas ir normatyvumas yra tie teologijos principai, dėl kurių „teologu“ Maceina (kaip jis pats sako) galėtų vadintis tik santykinai. Šiandieninė situacija kitokia yra bent jau tuo požiūriu, kad ne tiek normatyvumo, kiek klausimo nuostatą galima aptikti ne vienoje šiuolaikinės krikščioniškosios teologijos studijoje, o konkrečiau – ir literatūros teologijos koncepciją formuluojančių autorių tekstuose. Hermeneutinis klausimo aktualumas išryškėja kalbant apie teologijos būtinybę atsiverti literatūrai ir ypač apie dialogą (susitikimą) – vieną esminių probleminių literatūros teologijos ašių. Be to, Maceinos religijos filosofijai atrodo nesvetimi ir tokie principai kaip teologinis skelbimas ar Apreiškimo perspektyva; principai, kurie anaipol nesupaprastina ir radikaliai nesunormina, bet aiškumo suteikia įsiskaitant tiek į literatūros, tiek ir į džiaugsmo refleksiją. Atsakydamas į savo paties iškeltą klausimą apie tai, kas jo tekstuose yra Bažnyčios nutarimai, Bažnyčios tėvų ir Šventojo Rašto tekstai, angažuodamasis ne teologijai, bet religijos filosofijai, Maceina teigia: „Tai tik reiškia, kad jie man liudija nagrinėjamo klausimo autentiškumą – ne daugiau.“⁸ Tačiau ši realiai egzistuojanti nuostata „ne daugiau“ šiandieniniu literatūros teologijos požiūriu atrodo „labai daug“, tiksliau, išskirtinai esmiškai yra motyvuota krikščioniškosios teologijos, pirmiausia – antropologinės jos

ašies. Šiandien pakitusį teologijos supratimą atskleistų dar vienas šio ir kitų mokslų apibrėžimas aštuntojo dešimtmečio Maceinos tekste. Abejonę teologijos kaip „tikėjimo mokslo“ egzistavimu Maceina grindžia vadinamuoju „prieštaravimu savyje“: „Mokslas, atremtas į priežastingą tyrimą, ir tikėjimas, atremtas į laisvą apsisprendimą, išskiria vienas kitą.“⁹ Tikėjimo mokslo neįmanomumo priežastimi esanti ta aplinkybė, kad nėra jokios Dievo logikos, tik žmogiškoji¹⁰. Nesileidžiant į platesnes diskusijas, dėl tolesnio tyrimo problematikos norėtųsi atkreipti dėmesį į tai, kad šiandieninė teologijos samprata neprieštarauja tikėjimo mokslo tapatybei, ir būtent tokio mokslo, kuris grindžiamas ne tik priežastine logika. Maceinos „Filosofijos keliu“ primena Søren Kierkegaard „Požiūrio tašką į mano autorinę veiklą“. Galima atpažinti ne tik bendras intencijas, bet ir savotišką bėgimą nuo to, prie ko neišvengiamai priartėjama, santykis su kuo vis dėlto yra maždomas, rezonuoja: Kierkegaard – su literatūra, Maceinos – su teologija, bet abiejų – daugiau ar mažiau dialogiškoje literatūros, krikščioniškosios teologijos ir filosofijos sąveikoje. Kierkegaard'o vardas neatsitiktinis. Jonas Balčius, kalbėdamas būtent apie egzistencializmo filosofijos ir tikėjimo santykį Maceinos raštuose, teigia: „Vadinasi, tiek pasaulėžiūrinis, tiek ir ideologinis Maceinos angažuotumas bei suinteresuotumas šiuo klausimu akivaizdus; jo ne tik nebandoma nuslėpti ar užmaskuoti, bet kaip tik priešingai, visaip tai pabrėžti ir skelbti.“¹¹ Tolesnei straipsnio trajektorijai įdomus ir dar vienas šio autoriaus pastebėjimas. Balčius atkreipia dėmesį, kad „filosofinis skepticizmas taip pat nėra tas būdas, kuriuo remdamiesi ar vadovaudamiesi mes galėtume siekti savo paties egzistencijos priežasčių išsiaiškinimo ir galutinio pažinimo“¹². Dėl šio nepakankamumo ir iš egzistencinės pilnatvės poreikio su mažesne jėga ir estetinės sąmonės įtaiga Maceinos filosofijoje yra kviečiama džiaugsmui.

Džiaugsmas ir meno žaidimas „Laiškuose rašytojams“: tarp Martino Heideggerio ir Jono Krikštytojo

„Laiškai rašytojams“ – tiek idėjine, tiek poetine (raiškos) prasme viena įtaigiausių literatūros teologijos ir filosofijos studijų ankstyvuoju emigracijos laikotarpiu. Džiaugsmas joje yra skelbiamas ir maždomas kaip egzistencinė moderniojo meno esmės dalis. Poeto giesmę Dievui, kuri reiškia apskritai Dievo akivaizdoje egzistuojančią kūrybą, Maceina reflektuoja parinkdamas ir kurdamas individualias simbolines metaforas, atskleisdamas stiprų emocinį estetinių tiesų proveržį, džiaugtis poezija kviečia su intensyvia moderniosios literatūros ir garbinimo maldos savimone. Džiaugsmo ir nuostabos pilnas santykis su literatūra, o pirmiausia – su poezija – paremtas Martino Heideggerio ir jo apmąstyto Friedricho Hölderlino skaitymu. Ne mažiau įkvėpanti ir atskleidžianti tiesą Maceinai yra Biblija. Kai kurie jos siužetai, vaizdiniai, figūros filosofui ypač svarbūs tampa dėl simbolinio Šventojo Rašto daugiaprasmiškumo ir būtent dėl biblinio tiesos diskurso. Su Hölderlino patirtimi giesmė pasirodo kaip geriausias simbolis perkeistajam ir amžinajam gyvenimui išreikšti. Tačiau ši simbolį, o ir pačią žmogiškąją kūrybą – anaipol neapribojant subjektyvios jo laisvės – iš esmės pagrindžia teologinis džiaugsmas Dievo kūryba, į kurią esmingai įsismelkusi Dievo dovanota fantazija ir žaidimas. „Gera yra Dievui, kad jis kuria nuolatos ir kad jo kūryba niekad nenutrūksta.“¹³ Ši ištara – tarsi vaikiškai neatsakingas

atodūsis, nuo kurio pereinama prie žmogui pažįstamos kūrybinės stokos ir blaškymosi – dramatiškesnio kūrybinio santykio su pasauliu. Iš šios būsenos, kurią patiria tiek „Laiškų“ adresatas, tiek ir adresantas, gali išvaduoti tik žmogiškoji kūryba. „Gera“ – parafrazė iš Pradžios knygos, leidžiančios suprasti ir kasdienį pasaulietinį „gražų“, ir vidinį kūrybinės nuostabos šūksnį. Mintis apie Dievą kaip Kūrėją džiaugsmo ištakose, asmenišką Šventojo Rašto skaitymas primena vieną ankstyviausių džiaugsmo teologijos formų išskirtiniu poetinio mąstymo pavidalu – Aurelijaus Augustino „Išpažinimus“. Galima sakyti, kad X knygoje išsakyto palaimingo gyvenimo – kuris yra džiaugsmas Dievo tiesa¹⁴ – vietą (bet ne paties džiaugsmo vietą) Maceinos filosofijoje užima poezija. Lietuvių autoriaus religijos filosofijai „Išpažinimai“ artimi ir egzistenciniais rūpesčio bei klausimo fenomenais, kurie individualizuoja ir džiaugsmo patirtį.

Iškalbingiausias kūrybinio žaismo kaip džiaugsmo liudijimas Maceinos „Laiškuose“ yra Evangelija – geroji ir linksmoji Naujiena. Hermeneutiniu egzegezės tęstinumo, literatūros ir teologijos sąveikos keliu meninė būtis suvokiama pagal metafizinį ir Šventojo Rašto tradicija teologiškai besiremiantį matmenį.

„Todėl kai žemėn atėjo Kristus ir atnešė Evangeliją – Linksmąją Naujieną –, mes priėmėme ją, tiesa, kaip naujieną, tačiau niekaip nesupratome, kodėl ji turi būti linksmą. O jeigu vis dėlto būtume supratę? Jeigu linksmoji jos pusė būtų atsistojusi mums prieš akis visu savo gaivalingumu? Ką mes būtume tuomet darę? Ne ką kita, kaip tai, ką skelbė pranašas: „Džiūgaukite Viešpačiu visos šalys: linksminkitės, džiaukitės ir žaiskite!“¹⁵

Žaismui prilyginama transcendentinio džiaugsmo realizacija tik trumpais momentais atpažįstama bažnyčioje („Liturgija yra žaismas Viešpaties Karaliaus akivaizdoje“). Visas pasaulis traktuojamas kaip iš esmės neatpažinęs Naujienos linksmumo. Poetinėje to priešasčių nieiškančioje refleksijoje su Maceinai būdingomis (iš „Kultūros tragizmo“ ir kitų studijų ateinančiomis) dramatinėmis intonacijomis tai atsiskleidžia kaip egzistencinė prarastis ir stoka kūrybinėje patirtyje.

Visuotinis džiaugsmas, apsireiškęs žaismo pavidalu, stovėjo pranašo regėjimuose, kaip atsakymas į Viešpaties Karaliaus pasirodymą žemėje. Ir ką šis visuotinis žaismas būtų atskleidęs? Ar visuotinę nerimtį? Anaipso! Jis būtų atskleidęs visuotinį išsivadavimą ir žmogaus perėjimą į naują būtį.¹⁶

Beje, poetinio stiliaus požiūriu įdomus netikėtai pasirinktas būtasis kartinis tariamosios nuosakos laikas („mes būtume žaidę“), kūrybiniam ir poetiniam džiaugsmui suteikiantis egzistencinės prarasties skambėjimo. Tam, kad visuotinis išsivadavimas būtų realizuotas su džiaugsmu, metafizinio pagrindo Maceina ieško biblinėje pradžioje, ją poetiškai laisvai jungdamas su moderniąja filosofine mintimi. Iš Heideggerio studijų ateinantis žaidimas ir džiaugsmas iš esmės vartojami sinonimiškai, o taip elgtis pagrindo suteikia Patarlių knyga. Cituojama vieta, kuri, kaip teigiama, skaitoma per Marijos Prasadėjimo šventę: „Man buvo džiaugsmo diena iš dienos žaisti Jo akivaizdoje, visą laiką žaisti ant žemės rutulio.“¹⁷ Tiesa, ši metaforiška Patarlių knygos mintis yra iš vėlesnio fragmento, nei nurodo filosofas, ir, pavyzdžiui, Antano Rubšio vertime skamba kitaip – nebesant žodžiui „žaisti“¹⁸. Tačiau jei skaitytume vertimą į lotynų kalbą, iš

tiesų rastume šį žodį: „ludens in orbe terrarum“ – „žaisti ant žemės rutulio“, arba (pagal Rubšio vertimą) – „džiaugtis žmonijoje“. Džiaugsmo kaip dieviškos išminties „veiksena“ Maceinai tampa ryškiausiu poetinio žaismo argumentu. Neišgirstas Evangelijos ir Senojo Testamento linksmumas kiek paradoksaliai ir drauge įtikinamai su konkrečia metafizine motyvacija iškyla kaip kliūtis kūrybiniam šėlui ir džiaugsmui. Šiame kvietime, kaip ir toliau plėtojamoje šokio metaforoje, girdėti ir Friedricho Nietzsche's balsas: tiek dėl bendriausio tapsmo džiugesio (tiesa, nepamirštant ir Maceinai svetimos negatyvios jo dalies – „džiaugsmo naikinti“), tiek dėl žaismo, kuriam kviečiamas kūrėjas, tiek ir dėl paties santykio su gyvenimu – šokio ir svaigulio santykio¹⁹. Taigi į maceiniško džiaugsmo „tarp“ (aktualizuoti šį žodį paskatino žaidimo samprata Heideggerio filosofijoje²⁰) patenka labai skirtingos tradicijos.

Moderniąją džiaugsmingo meno sampratą išreiškia ir simbolio problematika. Kūrybinio džiaugsmo ir žaismo esmė atpažįstama simboliškoje ir būtent ta prasme anapus gyvenimo esančioje poezijoje. Šiai prigimčiai paaiškinti pasirenkama *Jono Krikštytojo* figūra, atvedanti ir iki simboliškai suvokiamo Sekminių stebuklo. Pagal evangelinę Kristaus laukiančiojo motyvaciją Jonas Krikštytojas interpretuojamas kaip džiaugsmo apaštalas. „Poetinė egzistencija yra pašaukta taisyti Viešpačiui kelią.“²¹ Šie Jono Krikštytojo žodžiai laikomi giliausia poetinės būties ir kūrybos išraiška. Poezija kaip džiaugsmingas žaismas aiškinama atsigręžiant į Joną Krikštytoją ir Heideggerį. Anot Maceinos, poeto „kūryba nėra keičianti Šv. Dvasios ugnis. Tačiau ji yra Jono Krikštytojo Jordano vanduo, kuris nurodo į Sekminių ugnį“²². Sekminių kaip didžiojo Džiaugsmo šventės akiratyje kūryba atsiveria kaip simbolinis būtent šio – Dvasios teologija pagrįsto, o ne kurio nors kito džiaugsmo ženklas. Teologinį skelbimą galima atpažinti ir tolesniame „Laiškų“ žingsnyje. Krikščionybė pateikiama kaip religija, kuriai po ilgų ikonoklastų ir ikonodulų kovos vienybėn pavyko suvesti dvi kraštutines pažiūras, o meno kūrinyje išvelgti simbolinę – ne tikrovinę – prasmę. Dramatiška Jono Krikštytojo istorija leidžia gilintis ne tik į simbolinę poezijos prigimtį, bet ir grįžti prie Maceinai iš anksčiau pažįstamos tiesos apie žmogiškąją kūrybą: kadangi poezija yra kūrinys, ji nėra aukščiausia išganyama teikianti būtis ir tikrovė. Kalbėdamas apie pagundą menui suteikti tikrovinę būtį, filosofas iš esmės tęsia „Kultūros tragizmo“ mintį, tik dabar vis labiau įsisąmonindamas ir kitą – džiaugsmo patirtį kultūrinės kūrybos esmei išsakyti.

Džiaugsmo intarpas į „negatyvų santykį su Dievu“: „Jobo drama“

Prieš „Jobo dramą“ pasirodymą, bet jau išleidus kitas dvi šios trilogijos dalis („Didįjį inkvizitorių“ ir „Niekšybės paslaptį“), kitoje trilogijoje – „Dievo avinėlio“ „Pratartyje“ Maceina rašė: „Pirmoji trilogija sklaido neigiamą žmogaus santykį su Dievu arba bedievybės problemą. <...> pirmoji dalis, pavadinta „Žmogus sukilėlis“, tebėra rankraštyje akademinių paskaitų pavidalu.“²³ Taigi į neigiamo santykio tyrimą įsiterpusią antrąją trilogiją (nagrinėjančią „teigiamą žmogaus santykį su Dievu“) sudaro „Saulės giesmė“, „Didžioji padėjėja“ ir „Dievo avinėlis“. Vienoje ir kitoje trilogijoje dominuojančių – pozityvumo ir negatyvumo – perspektyvų skirtis iš dalies atitiktų džiaugsmo ir kančios vertybines trajektorijas. Šiame straipsnyje neišvengiamai daugiausia dėmesio skiriama

„pozityviajai“ trilogijai. Kita vertus, ir kančia pasirodo galinti būti pozityvi, anoniminis džiaugsmas – neigiamas, o vienas ar kitas šių patirčių polių – susiję dialektiniais egzistencinio neatskiriamumo saitais. Vien jau „Autoriaus žodis“ „Jobo dramos“ pradžioje (jau ne „Žmogus sukilėlis“, o būtent taip vadinasi trečioji „neigiamo santykio“ dalis) negatyvumo suabsoliutinti neleistų. Viena ryškiausių pozityvaus santykio su tikrove formų – troškimas *būti*, svarstomas krikščioniškuoju ir egzistencialistiniu aspektu. Tiesa, čia pat šio troškimo realizacijai pasiūloma radikali, tiek vienu, tiek kitu požiūriu sunkiai įtikinama skirtis: „Kaip krikščionis nėra ir negali būti pesimistas, taip giliau mąstantis tikintysis yra ir turi būti pesimistas.“²⁴ Šis dualistiškai paradoksalus giliai mąstančio tikinčiojo ir krikščionio supriešinimas iš esmės pagrįstas (jei tai galima laikyti pagrindu) anksčiau minėtu teologijos ir filosofijos atskyrimu. Tokią nuostatą „Jobo dramoje“ tęsia mintis, kad prabilti ir kreiptis įmanoma tik iš kančios ir kad tikroji religija, skirtingai nuo egzistencializmo filosofijos, kyla ne iš rūpesčio, bet iš skundo²⁵. Kadangi, kaip teigiama, džiaugsmas nepažįsta skundo²⁶, iš esmės tarsi nelieka vietos krikščionybei kaip džiaugsmo religijai. „Jobo dramoje“ kančia yra ašinis, daugiaprasmiškai traktuojamas, poetiškai hiperbolizuotas klausimas. Vis dėlto ir šioje situacijoje pesimizmas nėra absoliutus. Balčius, kalbėdamas apie „Jobo dramos“ kančią, cituoja Maceinos žodžius, kad „ne vienas šventasis su džiaugsmu pasitiko ligą, nelaimę, skurdą, kankinimus ir galop mirtį“²⁷. Egzistencine prasme tai pasirodo esant daug daugiau nei apsisprendimas priimti kančią ir iškęsti ją Dievuje. Ši mintis išsakyta artėjant į „Jobo dramos“ pabaigą, skyriuje „Kančia Dievo akivaizdoje“. Taigi prie šios patirties priartėjama tarsi ne iš karto pripažįstamu, bet neišvengiamu dialektinės vienovės keliu. Tam, kad geriau nušvistų su džiaugsmu priimtos kančios tiesa, kaip ir „Laiškuose rašytojams“, Maceina kreipiasi į poeziją. Anot Maceinos, „Didžiojo inkvizitoriaus“ ir kitoms trilogijos dalims jį paruošė Rilke's poezijos (visų pirma „Duino elegijų“ ir „Valandų knygos“) interpretacija 1941-ųjų paskaitose. Pagal literatūrinę religinę Maceinos sampratą Jobo ir Rilke's sąsajos ryškėja devintojoje Duino elegijoje: daiktai, „aš“ ir kūryba iškyla kaip egzistencinį susitikimą formuojantys ir motyvuojantys dėmenys²⁸. Beje, dialogiškumas ir visa, kas egzistenciškai juo grindžiama, „Jobo dramoje“ atsiskleidžia ne tik su klausimo, bet ir su atsakymo patirtimi, kuri „Filosofijos keliu“ iš esmės bus priskirta teologijai: žmogus egzistuoja tik atsakytas; „duodama atsakymą, transcendencija iš naujo egzistenciją pagrindžia“²⁹. Egzistencija yra klausimas, bet nurodantis į atsakymą³⁰. Greta šio klausimo ir atsakymo žaismo „Jobo dramoje“ įdomus ir kitas literatūrinės poetikos ženklas – autorystės sąvokos simboliškumas, išryškėjantis dar „Autoriaus žodyje“. Tai – Dievo, rašytojo (poeto) ir paties Maceinos tapatybės dinamiška sąveika. Žmogus kaip kūrėjas suvokiamas aukščiausio Kūrėjo akivaizdoje, kuris vadinamas ir pažinimo autoriumi³¹. Tačiau tai esanti išskirtinė autorystė – visada aukščiau žmogaus.

Poezija ir šventojo Pranciškaus džiaugsmas: „Saulės giesmė“

Džiaugsmingas dialogas su šv. Pranciškumi užsimezga „Laiškuose rašytojams“. Maceina prisimena dar tarpukaryje ne vienam pažįstamą neotomizmo autorių: „J. Maritainas teigia, kad poezijoje ir apskritai mene įsikūnija šv. Pranciškus Asyžietis, sakąs žvėrimis pamoks-

lą.³² Šios minties aktualizavimas (su aliuzija į „Pranciškaus žiedelius“) leidžia spręsti apie pranciškoniško primitivizmo reikšmių lauką Maceinos poetinio džiaugsmo koncepcijoje. Nors šioje poezijos ir pamokslo žvėrimis sąsajoje tiesiogiai apie džiaugsmą neužsimenama, jis girdėti iš aliuzijos į žaismingus, kasdienio gyvenimo ir šventumo tradicijos ribas peržengiančius šv. Pranciškaus pokalbius su paukščiais bei žvėrimis. Tikėjimo atvirumu Dievui ir gamtai pagrįstas žmonių bei gyvūnų kalbos tiesioginis ryšys „Pranciškaus žiedeliuose“ yra neatsiejamas nuo čia pat ne rečiau perteikiamo pirmųjų pranciškonų ir paties šv. Pranciškaus džiaugsmo. Tik per Kryžių įmanomas tobulas džiaugsmas, sukimasis ratu ieškant tikrojo kelio ar pranciškoniški rojaus džiaugsmui³³ – tai būsenos, turinčios linksmosios Naujienos motyvacijos, pavyzdžiui, kvietimo būti vaikais arba kvailiais dėl Kristaus (žr. 1 Kor 4, 10). Parafrazuodami mintį iš Heideggerio studijos apie Hölderliną, šiuos pamokslaujančius šv. Pranciškaus pokalbius – įsikūnijusio meno prototipą – galėtume pavadinti *nerimtu* ir kartu *atsakingu* žaidimu.

Taigi džiaugsmo refleksiją „Saulės giesmėje“ iš esmės lemia pati šv. Pranciškaus figūra. Šv. Pranciškus yra išgirdęs linksmosios Naujienos kvietimą, apie kurį kalbama „Laiškuose“. Apie savo esme susijusius džiaugsmą ir krikščioniškąją egzistenciją Maceinai leidžia kalbėti ne tik „Šventojo Pranciškaus žiedeliai“, bet ir regula, kūrinių grožį ir ją sukūrusį Dievą šlovinanti „Saulės giesmė“. Šv. Pranciškaus kaip linksmojo šventojo egzistencija ir religinė jo būtis „Saulės giesmėje“ skleidžiasi su stipria poetinės raiškos energija ir iškaltingu minties simboliškumu (daugiaprasmiškumu). Kūrybos, tikėjimo ir šventumo džiaugsmas mąstomas atsiveriant pačioms įvairiausioms – dainos, šokio, poezijos patirtims. Su žaismu lyginama žmogaus egzistencija šv. Pranciškaus pavyzdžiu mąstoma kaip autentiška kūrybinė tikrovė, kuri drauge pakyla ir aukščiau estetinio netikroviškumo – taip išreikšdama nuolatinį transcendencijos siekiamybės judesį. Toks dvejopas vertinimas džiaugsmingą kūrybinį šv. Pranciškaus ir pirmųjų pranciškonų intencionalumą atskleidžia per dvi – amžinybės ir laikiškumo, Dievo ir žmogaus – logikos perspektyvas, kurias jungia dar prieškario Maceinai būdinga hierarchinė kultūros savimone. Kaip ir „Laiškuose“, džiaugsmo, poezijos ir abipusės jų sąveikos motyvacijoje derinamos egzistencializmo filosofija ir teologinė krikščionybės istorijos, bibliinių siužetų bei tiesų išmintis. Beje, atrodytų, kad Maceinos džiaugsmo ir malonės santykio svarstymas „Saulės giesmėje“ atliepia ir jurodivų patirtį, kurią prisiminti skatina tiek Maceinos domėjimasis Rytų Bažnyčia, tiek ir pasaulėžiūrinis paties Pranciškaus panašumas su jurodivais.

Šv. Pranciškaus linksmumui skirtas visas „Saulės giesmės“ skyrius. Jo pabaigoje dėsingai grįžtama ne tik prie bendros religinės, bet ir estetiškos patirties, ypač išgryninant pastarąją. Subjektyvus, individualus ir kartu bendruomeniškas džiaugsmas pasirodo kaip simbolis, nuoroda į objektyvią ir visuotinę krikščionio egzistenciją, kurios tikriausias šaltinis – linksmoji Naujiena. Neatsitiktinėje kompozicijoje kitas skyrius po džiaugsmo yra apie maldą. Tiesa, ne viena Maceinos studijos pradžia ir pabaiga, būdamos simboliškai daugiaprasmemis filosofinio ir literatūrinio pasakojimo ašimis, įgyja ir metafizinį matmenį. Užtektų prisiminti įvadą į „Didįjį inkvizitorių“. Išskirtiniai kompozicijos ieškojimai būdingi ir „Didžiai padėjėjai“.

Nesuinteresuotas objektyvus džiaugsmas poezijoje: „Didžioji padėjėja“

Vienas ryškiausių linksmosios ir gerosios Naujienos simbolių ir kartu autentiška religinio džiaugsmo tikrovė Maceinai yra Mergelė Marija. Prie jos ne kartą grįžtama kūrybos žaismą mėstančiuose „Laiškuose“. Kaip ir kituose Maceinos raštuose, ypač prasminga įžanga į „Didžiąją padėjėją“, kurioje vėlgi prisimenamas Jėzaus Kristaus sulaukęs ir būtent todėl pradžiugęs Jonas Krikštytojas. Džiaugsmingą išganymo viltį leidžiantis suvokti estetinis, t. y. kūrybinei prigimčiai ir poetinei dviprasmybei atviras, Marijos simboliškumas išryškėja iš Apreiškimo ir Kanos vestuvių interpretacijos. Beje, šių dviejų evangelinių siužetų simbolinius pėdsakus atskleidžia rožinio Džiaugsmo ir Šviesos paslaptys. Egzegetinę ir poetinę jungtvių simbolikos dviprasmybę primenantis Galilėjos stebuklas tikrąjį – kasdieniškai subjektyvų ir visuotinį – džiaugsmą liudija atsigręžiant į Fiodorą Dostojevskį.

Viena iš įdomiausių problemų studijos skyriuje „Nekaltasis Pradėjimas kaip džiaugsmas ir grožis“ yra skirtis tarp objektyvaus, prisimenant straipsnio pradžią, galima sakyti – teologinį pagrindą turinčio džiaugsmo (neliūdėjimo) ir subjektyvios – psichologinės bei moralinės, ne visuotinės, bet paskiros džiugesio patirties. Nepaisant emigracijos laikotarpiu sustiprėjusio subjektyvumo reikšmių lauko, psichologinė džiaugsmo paskirybė iš esmės neprilygsta fenomenologiškai nusakomai biblinės teologijos duotybei. Tačiau vienintelė vertingiausia subjektyvi šios duotybės forma yra estetinė. „Laiškuose“ ir kitur pradėtą mąstyti transcendentinį kūrybinės sąmonės žaidimą „Didžiojoje padėjėjoje“ tęsia nesuinteresuotas (Immanuelio Kanto atgarsiai) ir būtent todėl estetinės prigimties turintis religinis džiaugsmas.

Tačiau galima džiaugtis Marijos akivaizdoje ir ja pačia <...>. <...> Šios rūšies džiaugsmas yra nebe moralinis, nebe psichologinis, vadinasi, nebe suinteresuotas, bet estetinis aukščiausia ir gryniausia šio žodžio prasme. Marija mums yra nebe džiaugsmo priežastis subjektyvine prasme, bet „visos kūrinių džiaugsmas“ ir „džiaugsmo pilnybė“, kaip ją vadina rytietiškoji šv. Bazilijaus Didžiojo liturgija.³⁴

Kai sakoma „aukščiausias“ ir „nesuinteresuotas“, galima suprasti, kad kaip toks jis tegali būti estetinis, tačiau iš esmės pasiekiamas ir išpildomas tik objektyvaus religinio džiaugsmo, taigi – teologiniu pagrindu. Tad džiaugsmas tampa religinės ir estetinės sąmonės dialogo centru, kuris abipusės sąveikos situacijoje išreiškia teologinę krikščioniškos religijos (ir būtent religijos, skelbiančios išganymo džiaugsmą) perspektyvą. Biblinis pasaulio suvokimas persmelkia principinį etinės ir estetinės perspektyvos, gėrio ir grožio susijungimą, sustiprina galimybę atsiverti žmogiškos kūrybos ir kalbos patirčiai. Būtent toks integralus ir skelbiantis, evangelinėje Marijos istorijoje raiškiai atpažįstamas džiaugsmas Maceiną leidžia suvokti kaip „poetą teologą“ (prisimenant Giambattista Vico vartojamą renesansinę sąvoką). Kaip ir priklauso teologui, Šventojo Rašto istorija Maceinos studijoje iškyla kaip vilties ir džiaugsmo dėl išganymo istorija.

Poezijos ir maldos santykis: apie garbinimo džiaugsmą

„Ora et labora“, vėliausioje iš nagrinėjamų studijų, apmąstoma maldos patirtis. Permanentškai sugrįžtanti Kanos vestuvių refleksija, Jono Krikštytojo figūra, Mortos ir Marijos istorija pasirodo kaip patikimiausias šaltinis (linksmoji ir geroji Naujiena) kultūrinės kūrybos ir džiaugsmo sąsajai. Džiaugsmingam kūrybiniam išsipildymui kviečiantis Maceina pagrindo tam ieškojo būtent teologijoje – pašaukimo, išganymo, palaimos tiesose. Teologinės laikysenos išpūdį stiprina tiesos objektyvumo paieškos. „Kitaip sakant, kultūros prasmę bei vertę apsprendžia ne subjektyvus žmogaus nusistatymas, bet pati objektyvi jos kūryba kaip Kūrėjo valios vykdymas.“³⁵ Maceinos kaip teologo skelbimo individualumą, be kita ko, išreiškia dar iš „Literatūros lankų“ atėjusi ne tiek asketo, kiek šokėjo (parafrazuojant Vytauto Mačernio sonetą) laikysena. Iš esmės apie tą patį asketą, nuo kurio savo laiku atsiribojo Maceina, kritiškai kalba jo cituojamas Josephas Ratzingeris, o tiksliau – apie meno, poezijos, muzikos ir gamtos nemėgstantį pavojingą teologą³⁶. Askezės pavojaus priežastis – ir estetinė, ir teologinė: nes grožis susijęs su Prisikėlimo meile ir spindesiu³⁷.

Skirtingas maldos formas aptarianti studija teopoetinę džiaugsmo laikyseną pirmiausia liudija įtaigia *garbinimo maldos* refleksija. Atliepdama konkrečią žmogaus patirtį ir teologiškai motyvuotą džiaugsmą, garbinimo malda ryškiausiai atsiskleidžia per kūrybinius žmogaus ir Dievo santykio pavidalus. Egzistencinis – dabartišku buvimu grindžiamas ir su malda kaip santykiu išstinkantis – džiaugsmas prieinamas tik kūrybinei prigimčiai – tiek bibline, tiek liturgine, tiek ir pasaulietine prasme.

Garbinimas yra džiaugsmas, kad esu. Tačiau kaip tik tuo, kad esu, vadinas, savo buvimo sąmone žmogus suvokia save kaip nelygstamą vertybę, nes buvimas yra pati didžiausia vertybė ir kiekvienos kitos vertybės pagrindas. Būdamas gi pati didžiausia vertybė, žmogus yra vertas, kad Dievą garbintų. Žmogus garbina Dievą ne ontologine savo niekybe kaip kūriny, kilęs iš nebūties, bet antropologine savo didybe kaip kūriny, turįs būtį.³⁸

Taigi iš Dievo kūrybinio veiksmo kylantis kūrybinis žmogaus intencionalumas tampa pagrindiniu vertybiniu garbinimo džiaugsmo matu, išreiškiančiu antropologinę teologijos kryptį. Parafrazuodamas Romano Guardini („liturgija yra gyvenimas, virtęs menu“), Maceina teigė: „Garbinimas yra malda, virtusi menu. Jokia kita maldos lytis – nei prašymas, nei dėkojimas – menu savaime nevirsta. Prašyme ir dėkojime meno yra tiek, kiek juose yra garbinimo.“³⁹ Kūrybai iš esmės būdinga džiaugsmo prigimtis priskiriama tiek fenomenologinės minties apie virsmą keliu, tiek ir teologiškai pirminiu – vienintelio Dievo pripažinimo ir jo garbinimo – įstatymu. Maceinai grįžtant prie estetinių Kanto kategorijų (didingumo), džiaugsmas iškyla kaip krikščioniškas kūrybos įtikrovinimas, įmanomas tik su garbinimo maldos savimone. Taigi pasirodo, kad džiaugsmas iš esmės įmanomas tik susiejus religinę ir estetinę patirtį. Metaforiškai vartojama giesmė yra džiaugsmingą garbinimą ir estetinę sąmonę jungiantis menas. „Dievo meilė žmogui ir žmogaus meilė Dievui susitinka garbinime ir prasiveržia menu, nes „meilė pragysta – c'est l'amour qui chante“ (J. De Maistre)⁴⁰.

Estetinei Maceinos sąmonei suvokti įdomus autoriaus grįžimas prie Dostojevskio, kuris dar sykį tapo ne tik kančios „apaštalu“. Kalbėdamas apie Dimitrijaus ir Aliošos pokalbį, Maceina teigė: „Kančia juk negalinti sunaikinti buvimo. Buvimo jėga esanti tokia galinga, jog ji nuveikia „kiekvieną kančią“. Buvimas išsilaiko bei prasiveržia kaip džiaugsmas kiekvienoje padėtyje.“⁴¹ Ši Dostojevskio refleksija – jau iš skyriaus apie *dėkojimo maldą* – dar vieną kūrybinį santykį su Dievu. Pirmu atveju (apie garbinimą) džiaugsmui tapus savotišku argumentu maldos ir meno santykiuose, dabar kaip pirminis pasirodo džiaugsmo ir dėkojimo santykis, galintis įgauti ir meno pavidalus. Dėkojimo maldos refleksijoje pats buvimas išsakytas kaip teologinės vilties persmelktas džiaugsmas, vertybė pati savaime. „Džiaugsmas, sako G. Marcelis, yra pilnatvė. Jis nėra savybė (la marque), o pats būties proveržis.“⁴² Taigi kūryba iš esmės neatsiejama nuo garbinimo, dėkojimas – nuo džiaugsmo, o viena ir kita susitinka daugialypėse meninės patirties ir hermeneutinės Evangelijos refleksijos sankryžose.

Kalbėjimas apie maldos formas ir ypač apie dėkojimo maldą baigiasi tuo, ką buvo galima ir nujausti: grįžtama prie džiaugsmo apaštalo, gerai pažįstancio ir meninę prigimtį. Visa jungia poetiškai suprstas šv. Pranciškus. „Gražiausia bei prasmingiausia giesmės Dievo-Kūrėjo akivaizdoje užuobėga žemėje yra buvęs šv. Pranciškus Asyžietis, kuris ne tiek meldęsis, kiek malda buvęs – *oratio factus* (T. Celano), todėl ir dėkojęs visų pirma už sukūrimą bei atpirkimą, už Išganytojo mirtį ant kryžiaus ir už jo pažadą ateiti savo didenybėje.“⁴³

Išvados

Literatūrinė estetinė Maceinos sąmonė yra būtina sąlyga siekiant suvokti teologiškai neįmanomą liūdesį, ypatingą džiaugsmo koncepciją šio autoriaus filosofijoje. Nors ir atsiribodamas nuo teologo tapatybės, Maceina realizuoja ją. Taip tvirtinti leidžia šiuolaikinė (literatūros) teologijos perspektyva. Teologinių aspiracijų turinčią kūrybinio džiaugsmo koncepciją tiriant literatūros teologijos požiūriu, Maceina atsiskleidžia ir kaip šios metodologijos autorius.

Poezija kaip džiaugsmas „Laiškuose rašytojams“ išryškėja paradoksaliu egzistencializmo filosofijos (Heideggeris) ir linksmosios Naujienos sutaikymo keliu. Nuo metafizinės estetikos neatsiribojančią modernistinę meno sampratą kūrybiškai išsako džiaugsmo ir žaidimo tapatumas poezijoje, simbolinė literatūros prigimtis. Jonas Krikštytojas ir Sekminių stebuklas yra dvi teologine prasme centrinės džiaugsmo estetikos ašys. Maceinos džiaugsmo teologinė estetika – tai kvietimas žaisti Dievo akivaizdoje su dabartinio kultūros žmogaus ilgesiu ir nuoskauda dėl nežinia kodėl (egzistencializmui artima nuostata) neįvykusio šio egzegetinio judesio.

Kančios patirtį radikalizuojančioje „Jobo dramoje“ egzistencinė džiaugsmo patirties neišvengiamybė atsiskleidžia dialogo poetikos apraiškomis, Rilke's poezijos interpretacijomis, savotišku minties aplinkkeliu tarp dualizmo ir dialektinės vienovės.

Šv. Pranciškus Asyžietis – viena dažniausių simbolių figūrų teologiškai bei filosofikai, objektyviai ir subjektyviai pagrįsto džiaugsmo plėtotėje. Estetinė džiaugsmo prigimtis šiai patirčiai skirtame „Saulės giesmės“ skyriuje išryškėja pokalbio, dainos, šokio, poezijos ir kitų estetikos formų pavidalais.

Apreiškimo ir kitų evangelinių siužetų pagrindu „Didžiojoje padėjėjoje“ formuluojamas toks aukščiausiasis džiaugsmas, kuris savo nesuinteresuotumu iš esmės prilygsta estetiniam. Tikro meninio pavidalo ar kūrybinės prigimties turintis džiaugsmas pasirodo kaip patikimiausia išganyto vilties išraiška ir forma.

Pagal tradicinę krikščioniškosios maldos teologijos paradigmą vėlyvojoje Maceinos studijoje „Ora et labora“ garbinimas užima aukščiausią maldos vietą. Individualus šios teologijos bruožas yra džiaugsmo ir poetiškai išreiškiamos estetiškos sąmonės ryšys. Menas iškyla kaip egzistenciškai esminis džiaugsmingo garbinimo pavidalas.

Maceina yra ne tik tiesiogiai mąstomo literatūros ir filosofijos santykio autorius, bet ir kito, tarsi labiau įslaptinto, tačiau religiškai orientuotame mąstyme neišvengiamai egzistuojančio dialogo pradininkas lietuviškoje terpėje. Maceinos religijos filosofijoje poetiškai skelbiamas su Prisikėlimu, Išganyto viltimi ir kitomis biblinės teologijos tiesomis susijęs džiaugsmas. Literatūros ir teologijos santykis yra atrandamas džiaugsmingai, su Dievo ir žmogaus būties šlovinimo patirtimi.

NUORODOS

- ¹ Maceina A. Saulės giesmė // *Maceina A. Raštai*. Vilnius: Mintis. 1994. T. IV. P. 293.
- ² Maceina A. Filosofijos keliu // *Aidai*. 1978. Nr. 9 // http://www.aidai.us/index.php?view=article&atid=186%3A197809&id=2419%3Afi&option=com_content&Itemid=216. 2008 10 05.
- ³ Pvz., žr. Maceina A. Gyvenimas ir poezija // *Ateitis*. 1931. Nr. 9. P. 442–444.
- ⁴ Maceina A. Dievo avinėlis // *Maceina A. Raštai*. Vilnius: Mintis. 1994. T. IV. P. 498.
- ⁵ Žr. Kuschel K. J. Kelyje į teopoetiką // *Jakaitė D., Nagliuvienė J. Literatūra ir teologija: XX a. I pusės lietuvių, prancūzų, vokiečių modernizmo autoriai*. Mokymo priemonė. Šiauliai: Šiaulių universiteto leidykla. 2008. P. 24–26. http://hu.su.lt/documents/Jakaite_Nagliuviene_MOKYMO_priemone.pdf. 2009 06 22. Žr. ir kitus šio autoriaus straipsnius, pvz., Kuschel K. J. Kodėl teologijai būtinas susitikimas su literatūra // *Naujasis židinys-Aidai*. 2000. Nr. 6. P. 311–316.
- ⁶ Apie šią ir kitą literatūros teologijos problematiką, istorinį ir teorinį kontekstą plačiau žr. mano straipsnyje: *Jakaitė D. Literatūros ir teologijos santykio beiškant: dialogiškumas ir hermeneutika, metafizika ir filosofija, krikščioniškoji literatūra ir skaitytojas, transparencija ir analogijų įvairovė // Jakaitė D., Nagliuvienė J. Literatūra ir teologija: XX a. I pusės lietuvių, prancūzų, vokiečių modernizmo autoriai*. P. 10–23. Apie susitikimo problematiką literatūros teologijoje taip pat žr. *Nagliuvienė J. Susitikimo situacija: moderniosios vokiečių literatūros ir teologijos santykio problematis laukas // Ten pat*. P. 54–60. Literatūros teologijos istorijai, teorijai ir praktikai reikšmingi šioje mokymo priemonėje publikuojami K. J. Kuschelio, W. Lescho, D. Mietho, R. Schwagerio straipsniai.
- ⁷ Maceina A. Filosofijos keliu // *Aidai*. 1978. Nr. 8 // http://www.aidai.us/index.php?view=article&atid=185%3A197808&id=2384%3Afi&option=com_content&Itemid=214. 2008 10 05.
- ⁸ Maceina A. Filosofijos keliu // *Aidai*. 1978. Nr. 8.
- ⁹ Ten pat.
- ¹⁰ Ten pat.
- ¹¹ Balčius J. Dorovinė ir soterologinė kančios prasmė Antano Maceinos filosofijoje // *Logos*. 2007. Nr. 52. P. 18. http://www.litlogos.lt/L52/logos52_p_6_27%20balcius.pdf. 2008 10 05.
- ¹² Ten pat. P. 20.
- ¹³ Maceina A. Laiškai rašytojams. Poetui kažkur mūsų žemėje. Apie poeto būtį ir kūrybą // *Aidai*. 1950. Nr. 10. http://www.aidai.us/index.php?option=com_content&view=article&id=4718:fi&catid=306:10-gruodis&Itemid=337. 2008 10 05.
- ¹⁴ Žr. *Aurelijus Augustinas*. Išpažinimai. Vilnius: Aidai. 2004. P. 238. Dar viena mintis apie išsiliejantį

- džiaugsmą Dievo buvimu – jau iš XIII knygos: „Ir aš sakau: „Dieve mano, kur tu esi?“ Štai kur tu esi. Atsikvėpiu „truputį“ tavyje, kai išlieju viršum savęs savo sielą „džiūgavimo ir šlovinimo balsais“, skelbiančiais linksmybę.“ Ten pat. P. 337.
- ¹⁵ *Maceina A.* Laiškai rašytojams. Tai citata iš vienos arba kitos psalmės, pvz., „Visos šalys, džiaugsmingai giedokite VIEŠPAČIUI, – / užveskite džiugias šlovės giesmes!“ (Ps 98, 4); „Džiaugsmu klegėkite visos šalys! / Linksmi tarnaukite VIEŠPAČIUI, / Artinkitės prie jo su džiugia giesme“ (Ps 100, 1–2).
- ¹⁶ *Maceina A.* Laiškai rašytojams.
- ¹⁷ Ten pat.
- ¹⁸ „Tuomet aš buvau su juo kaip jo Patikėtinė. / Kasdien buvau jo džiaugsmas, / visad prieš jį džiūgau-dama, / džiūgaudama jo gyvenamame pasaulyje, / rasdama džiaugsmo žmonijoje“ (Pat 8, 30–31).
- ¹⁹ *Nietzsche F.* Stabų saulėlydis // *Nyčė F.* Rinkiniai raštai. Vilnius: Mintis. 1991. P. 584; apie kūrėjų žaidimą gyvenimu, pvz., žr. *Nietzsche F.* Iš menininkų ir rašytojų sielos // *Metai*. 2006. Nr. 2.
- ²⁰ Apie M. Heideggerio žaidimo koncepcijai būdingą problematiką („atvirasis Tarp“, herakleitiška kova, atspindys, atsitiktinumas, kalbos ir žaidimo identitetas) – žr. *Heidmann I.* Der Begriff des Spiels. Berlin: Walter de Gruyter. 1968. P. 282–283, 288–289, 320–324 ir t. t.
- ²¹ *Maceina A.* Laiškai rašytojams.
- ²² Ten pat.
- ²³ *Maceina A.* Dievo avinėlis. P. 498.
- ²⁴ *Maceina A.* Jobo drama // *Maceina A.* Raštai. Vilnius: Mintis. 1990. T. III. P. 429.
- ²⁵ Ten pat. P. 505.
- ²⁶ Ten pat. P. 499.
- ²⁷ Žr. Ten pat. P. 595. Taip pat žr. *Balčius J.* Dorovinė ir soterologinė kančios prasmė Antano Maceinos filosofijoje // *Logos*. 2007. Nr. 53. P. 10. http://www.litlogos.lt/L53/L53_6_13_balcius.pdf. 2008 10 05.
- ²⁸ *Maceina A.* Jobo drama. P. 473–474.
- ²⁹ Ten pat. P. 485.
- ³⁰ Ten pat. P. 487.
- ³¹ Ten pat. P. 486.
- ³² *Maceina A.* Laiškai rašytojams.
- ³³ Šventojo Pranciškaus žiedeliai. Vilnius: Taura. 1993. P. 46–53.
- ³⁴ *Maceina A.* Didžioji padėjėja // *Maceina A.* Raštai. Vilnius: Mintis. 1994. T. IV. P. 396–397.
- ³⁵ *Maceina A.* Ora et labora. Perugia: Pliniana. 1986. P. 83.
- ³⁶ Ten pat. P. 139.
- ³⁷ Ten pat. P. 140.
- ³⁸ Ten pat. P. 135–136.
- ³⁹ Ten pat. P. 132.
- ⁴⁰ Ten pat. P. 136.
- ⁴¹ Ten pat. P. 160.
- ⁴² Ten pat. P. 159–160.
- ⁴³ Ten pat. P. 162.

LITERATŪRA IR ŠALTINIAI

1. *Aurelijus Augustinas.* Išpažinimai. Vilnius: Aidai. 2004.
2. *Balčius J.* Dorovinė ir soterologinė kančios prasmė Antano Maceinos filosofijoje // *Logos*. 2007. Nr. 52; Nr. 53. http://www.litlogos.lt/L52/logos52_p_6_27%20balcius.pdf; http://www.litlogos.lt/L53/L53_6_13_balcius.pdf. 2008 10 05.
3. *Heidmann I.* Der Begriff des Spiels. Berlin: Walter de Gruyter. 1968.

4. *Jakaitė D.* Literatūros ir teologijos santykio beiškant: dialogiškumas ir hermeneutika, metafizika ir filosofija, krikščioniškoji literatūra ir skaitytojas, transparenacija ir analogijų įvairovė // *Jakaitė D., Nagliuvienė J.* Literatūra ir teologija: XX a. I pusės lietuvių, prancūzų, vokiečių modernizmo autoriai. Mokymo priemonė. Šiauliai: Šiaulių universiteto leidykla. 2008. http://hu.su.lt/documents/Jakaite_Nagliuviene_MOKYMO_priemone.pdf. 2009 06 22.
5. *Kuschel K. J.* Kelyje į teopoetiką // *Jakaitė D., Nagliuvienė J.* Literatūra ir teologija: XX a. I pusės lietuvių, prancūzų, vokiečių modernizmo autoriai. Mokymo priemonė. Šiauliai: Šiaulių universiteto leidykla. 2008. http://hu.su.lt/documents/Jakaite_Nagliuviene_MOKYMO_priemone.pdf. 2009 06 22.
6. *Kuschel K. J.* Kodėl teologijai būtinas susitikimas su literatūra // *Naujasis židinys-Aidai*. 2000. Nr. 6.
7. *Maceina A.* Didžioji padėjėja // *Maceina A.* Raštai. Vilnius: Mintis. 1994. T. IV.
8. *Maceina A.* Dievo avinėlis // *Maceina A.* Raštai. Vilnius: Mintis. 1994. T. IV.
9. *Maceina A.* Filosofijos keliu // *Aidai*. 1978. Nr. 8; Nr. 9. http://www.aidai.us/index.php?view=article&catid=185%3A197808&id=2384%3Afi&option=com_content&Itemid=214; http://www.aidai.us/index.php?view=article&catid=186%3A197809&id=2419%3Afi&option=com_content&Itemid=216. 2008 10 05.
10. *Maceina A.* Gyvenimas ir poezija // *Ateitis*. 1931. Nr. 9.
11. *Maceina A.* Jobo drama // *Maceina A.* Raštai. Vilnius: Mintis. 1990. T. III.
12. *Maceina A.* Laiškai rašytojams. Poetui kažkur mūsų žemėje. Apie poeto būtį ir kūrybą // *Aidai*. 1950. Nr. 10. http://www.aidai.us/index.php?option=com_content&view=article&id=4718:fi&catid=306:10-gruodis&Itemid=337. 2008 10 05.
13. *Maceina A.* Ora et labora. Perugia: Pliniana. 1986.
14. *Maceina A.* Saulės giesmė // *Maceina A.* Raštai. Vilnius: Mintis. 1994. T. IV.
15. *Nietzsche F.* Iš menininkų ir rašytojų sielos // *Metai*. 2006. Nr. 2.
16. *Nietzsche F.* Stabų saulėlydis // *Nyčė F.* Rinkiniai raštai. Vilnius: Mintis. 1991.
17. Šventasis Raštas. Vilnius: Katalikų pasaulis. 1999.
18. Šventojo Pranciškaus žiedeliai. Vilnius: Taura. 1993.

Gauta: 2008 11 10

Parengta spaudai: 2009 08 31

Dalia JAKAITĖ

THEOLOGICAL AESTHETICS OF JOY IN THE PHILOSOPHY OF RELIGION OF ANTANAS MACEINA

S u m m a r y

The subject of the article – the reflection of joy in the aesthetics and poetics of Antanas Maceina’s philosophy of religion. Joy is connected with suffering and drama through dialectic links of religious consciousness. Literature is existential form of expression, philosophical impulse or foundation, which is theologically motivated and based on religious experience and reflection. The method used in the article is a discussion about the relationship between literary and religious experience in the writings of A. Maceina. Philosophical reflection of joy and (or) its theological expression are discussed as parts of aesthetic and religious consciousness. The main point of the article is theologically impossible foundation of sadness in A. Maceina’s “Saulės giesmė” (*The Song of the Sun*) and his autobiographical study “Filosofijos keliu” (*On the way of Philosophy*), which points out the distinction between philosophy and theology, at the same time pointing out the unity of literature and philosophy. Although he clearly wants to distance himself from the identity of a theologian, according to our notion of theology the philosopher undoubtedly acquires this identity, while realizing in his works revelational and preaching aspect of “the science of faith”. To the philosophical questions belongs the theological comprehensiveness as well, which is protected from “dogmatism” by individualizing the literary consciousness. “The apostolate” of joy, in the way Maceina understands it, can be found in the “Jobo drama” (*The Drama of Job*)

through the experience and reflection on holiness, mortification, play, indifference and other. In the "Laiškai rašytojams" (*Letters to the Writers*), poetry is conceived as a joyful game. This conception is based on the Gospel and the influence of M. Heidegger. The fact that the poets did not hear the voice of the Gospel as the Good News is considered as an existential obstacle of a creative game (the nature of art). Art and liturgy arise as the forms of transcendent existence, which change dialogically through their experiences and identities. For Maceina, who did research on the essence of modern literature, poetry is a creative prophet of God and salvation, and impossible without joy, which appears in different forms. Next to the biblically (Book of Proverbs, Psalms) founded game, symbolism is another very significant category, explaining theological joy of poetry. A symbol is based on the statements of the Bible and the Church and is the best expression of the essence of God's created world and human person in the presence of God. If not presented as the fire of the Holy Spirit, poetry is metaphorically represented as the water of Jordan of St. John the Baptist, who is "only" a sign. This figure of the Gospel paradoxically unites M. Heidegger's experience of art as a game and the theology of joy. The problem of joy acquires a very clear and significant form in the first part of the trilogy (*The Song of the Sun*), which analyses "a positive relation of human person to God". To the experience of nature, holy foolishness, God's praise, prayer, and others connected to the joy of St. Francis of Assisi, is dedicated the whole chapter of *The Song of the Sun*, containing an aesthetic motivation as well. Joy arises as the centre of the dialogue of religious and aesthetic consciousness with theological perspective of Christian religion. Aesthetic consciousness of joy Theo poetically unites the categories of good and beautiful, powers of creativity of God and human person. Disinterested religious joy in the "Didžioji padėjėja" (*The Great Helper*) is called the highest aesthetic joy. Experiential and apostolic aspect of joy opens up, while poetically interpreting the scenes of the Wedding at Cana and the Annunciation to the Virgin Mary. The study of *Ora et labora* gives meaning to the discourse of the aesthetic consciousness, while contemplating Theo poetically the problem of creating. It is only through creativity that the relation of existentially possible joy arises as prayer – of thanksgiving and praise – and art of the religious and aesthetic experience. Metaphorical reflection of a song (joyful praise), allows to understand art as the highest meeting of the creativity of human person and God. The aesthetic of joy in Maceina's philosophy of religion has a theological character. "Theo poetics" of joy of Maceina gives reason not only to talk about the dialogue between philosophy and literature, but also between literature and theology. A theological, philosophical, and poetical reflection of joy tells us about the individual relationship between art and prayer, the Scripture and poetry.

PAGRINDINIAI ŽODŽIAI: Maceina, džiaugsmas, estetinė sąmonė, poezija, teologija, Heideggeris, Jonas Krikšytojas, šventasis Pranciškus, Mergelė Marija, malda.

KEY WORDS: Maceina, joy, aesthetic consciousness, poetry, theology, Heidegger, St. John the Baptist, St. Francis of Assisi, Virgin Mary, prayer.

Dalia JAKAITĖ – Šiaulių universiteto Literatūros istorijos ir teorijos katedros docentė, daktarė. Adresas: P. Višinskio g. 38, 76352 Šiauliai. Tel. +370 41 59 57 86. El. paštas dalia.jakaite@gmail.com.

Dalia JAKAITĖ – PhD, assoc. prof. at the Department of History and Theory of Literature at Šiauliai University. Address: P. Višinskio St. 38, 76352 Šiauliai. Tel. +370 41 59 57 86. E-mail: dalia.jakaite@gmail.com.